

Atlantti-seuran syyskokous

10.12.2010, Astoria-sali, Helsinki

Kokoomuksen puheenjohtaja, valtiovarainministeri Jyrki Katainen

- julkaisuvapaa kello 16.30 -

- puhuttaessa muutokset mahdollisia -

Suomen ja Euroopan turvallisuusympäristö muuttuu

Arvoisat kuulijat, hyvät ystävät,

Puhun tänään Suomen ja Euroopan turvallisuusympäristön muutoksesta. Tarkoitukseni on alkuun pohtia lyhyesti keskeisiä globaaleja muutostrendejä.

Sen jälkeen esitän arvioni siitä, miltä Venäjän ja lännen välinen suhde näyttää nyt huippukokoussuman jälkeen. Kolmanneksi arvioin Naton muutosta ja pohdin miten EU:kin voisi vahvistaa omaa ulko- ja turvallisuuspoliittista rooliaan.

Lopuksi esitän muutaman huomion siitä, miten Suomen tulisi asemoida itsensä muutoksen keskellä.

Globaalit muutokset ja haasteet Euroopan turvallisuudelle

Maailmanpolitiikan tulevista valtasuhteista ja uusien uhkakuvien noususta on puhuttu paljon. Näkemykset ovat yleensä varsin samansuuntaisia. Tärkein yksittäinen muutostekijä on Kiinan nousu. Vanavedessä seuraavat myös Intia ja Brasilia. Talouskriisi on vain nopeuttanut tätä kehitystä. Samalla käynnissä on vanhan maailman suhteellinen alamäki.

Kansainvälisen politiikan valtasuhteet ja toimintatavat ovat siis uudelleenryhmittymisen vaiheessa; haetaan asemia. Murrosvaihe näkyy eri tasoilla ja eri yhteyksissä:

* Ilmastoneuvotteluissa nähdään, kuinka vaikeaa on ratkaista globaaleja haasteita, kun kaikki keskeiset osapuolet hakevat paikkaansa.

* Afrikassa murrosvaihe näkyy kilpajuoksuna raaka-aineiden perässä.

* Itä-Aasiassa haetaan uutta voimatasapainoa Etelä-Kiinan merellä ja puolustusvarusteluun panostetaan lähes kaikissa alueen maissa aiempaa vahvemmin.

* Keski-Aasian maat hakevat tasapainoa mm. Venäjän, Kiinan ja Yhdysvaltojen välillä.

Muutoksesta puhuttaessa on usein kiusaus liioitteluun; on helppo uskoa hypeä. Meidän ei pidä kuitenkaan unohtaa, että EU ja Yhdysvallat ovat edelleen maailman suurimmat taloudet ja transatlanttinen talousalue on maailman suurin ja integroitunein. Yhdysvallat pysyy selvästi merkittävimpanä suurvaltana vielä pitkään.

Tämä globaali muutos näkyy myös Euroopassa. Yksi seuraus on perinteisen uhkakuvan heikkeneminen. Hyvä näin. Tilalle on kuitenkin noussut uusia monimutkaisempia 2010-luvun uhkakuvia:

- * Joukkotuhousoseiden ja ohjusten leviäminen epävakaille valtioille ja ei-valtiollisille toimijoille
- * Tietoverkkojen haavoittuvaisuus, tuoreimpana esimerkkinä Wikileaks
- * Terrorismi ja sitä aiheuttavat tekijät
- * Ilmastonmuutos

Tästä huolimatta turvallisuuspolitiikan viilaaminen vastamaan ajantasaisia uhkakuvia on hidas prosessi. Niin pitää ollakin; historia ei ole päättynyt. 2010-luvun ulkopoliittika edellyttää uudenlaista ketteryyttä, mutta myös kansainvälisen politiikan pitkien linjojen ymmärrystä. Yksinkertaista kaavaa ei ole, Suomen on hallittava sekä muutos että pysyvyys.

Venäjän ja lännen suhde

Venäjän ja lännen suhteen perustunnelma on nyt lupaava. Tämän on varmasti jokainen voinut todeta seurattessaan viime viikkojen huippukokoussumaa. Nato-Venäjä ja EU-Venäjä -huippukokoukset olivat askeleita eteenpäin pitkän vaikean kauden jälkeen.

Lännen ja Venäjän suhteiden vahvistumisen voi sanoa etenevän kolmella suunnalla: 1) Naton ja Venäjän välillä, 2) EU:n ja Venäjän välillä sekä 3) Venäjän ja yksittäisten Euroopan maiden välillä. Tämä kuva ei varmasti ole koko totuus joka ikisessä paikassa ja kysymyksessä. Nurkista kenties vetää vielä, mutta termostaattia käännetään nyt oikeaan suuntaan.

Auringonpaisteeseen on montakin syytä. Pohjalla on Yhdysvaltain ja Venäjän reset, politiikan uusarviointi ja pyrkimys tiiviiseen yhteistyöhön. Tämä muutos on heijastunut myös EU:n ja Venäjän suhteisiin, vaikka ne eivät varsinaista uudelleenkäynnistystä ole tarvinneetkaan.

Suojasäätä on edistänyt myös Ranskan ja Saksan voimakas panostus Venäjä-suhteiden tiivistämiseen. Entistä keskeisemmäksi EU-maaksi noussut Puola on rakentanut uudenlaista suhdetta Venäjään, tässä myös vastakaikua saaden. Kahdenkeskisten suhteiden toimivuus on perusedellytys tulokselliselle EU-Venäjä -yhteistyölle. Ne eivät ole muilta pois.

Merkittävä muutosdraiveri löytyy myös Venäjän sisältä. Talouskriisi on pakottanut Venäjän hakemaan talouden modernisaatiota. Modernisaatio merkitsee ennen muuta talouden pohjan monipuolistamista ja uudenaikaistamista. Vain öljyn ja kaasun varassa seisova talous on pohjimmiltaan heikko. Modernisaatiossa onnistuakseen Venäjä tarvitsee kumppaneiksi eurooppalaisia yrityksiä, EU:ta ja sen jäsenmaita.

Miten pitkälle tämä trendi kantaa - sulaako peräti Siperian ikijää Obaman kosiessa? Toistaiseksi konkreettisia tuloksia on saavutettu START-sopimuksessa, Iranin pakotteissa ja Afganistanin kauttakulkujärjestelyissä. Start-sopimuksen ratifiointi Yhdysvalloissa, joka tosin juuri nyt näyttää epävarmalta, voisi raivata tietä myös uusille asevalvontasopimuksille. Taktisten ydinaseiden vähentäminen ja poistaminen vahvistaisi Euroopan ja Suomen lähialueen turvallisuutta.

Naton ja Venäjän välillä nähtiin lisäksi Lissabonissa käänne, joka voi osoittautua hyvin merkittäväksi. On entistä selvempää, etteivät Nato ja Venäjä ole toisilleen uhkia, vaan kumppaneita, joita samanlaiset haasteet yhdistävät. Nato ja Venäjä ovat työstäneet yhteisiä uhka-arvioita - sellaisia ovat Afganistan, terrorismi, merirosvoisuus, luonnonkatastrofit ja joukkotuhoaseiden leviäminen.

Merkittävin konkreettinen Naton ja Venäjän yhteistyöalue on ohjuspuolustus. Samalla kun Nato luo jäsenmaidensa väestöjä, alueita ja joukkoja suojaavan ohjuspuolustuskyvyn se pyrkii lisäämään ohjuspuolustukseen liittyvää yhteistyötä Venäjän kanssa. Tästä keskustellaan Nato-Venäjä -neuvostossa. Keskustelu vasta käynnistyy siitä, miten ohjuspuolustusjärjestelmät tehdään yhteensopiviksi. Venäjä on todennut haluavansa tasavertaisen aseman. Natossa pidetään selvänä, että kyse olisi itsenäisten järjestelmien välisestä tiedonvaihdosta, ei yhteisestä järjestelmästä.

Naton ja Venäjän lähenemisprosessi on siis vasta alkuvaiheessa. Tietty realismi onkin syytä säilyttää - liian nopeat tulosodotukset ja paineet eivät ole eduksi. Tarvitaan kärsivällisyyttä ja sitkeyttä.

Suomen kannalta Nato-Venäjä -suhteen tiivistyminen sekä poliittisesti että käytännön yhteistyössä on tietysti myönteistä. Samalla kuitenkin Nato-Venäjä -neuvosto, jonka ulkopuolella Suomi on, vahvistuu eurooppalaisena turvallisuusfoorumina. Siihen ei sisälly mekanismeja kumppanimaiden informoimiseksi. Suomi on tästä foorumista - ellei nyt kokonaan pihalla kuin lumiukko - niin vaivaisukon tavoin porstuan pielessä.

Entä sitten Venäjän sisäinen kehitys? Päällimmäisenä piirteenä näyttäisi olevan jatkuvuus. Nykyinen järjestelmä on vakaa ja nauttii varsin suurta kansansuosiota. Venäjä elää jo alkavaa vaalienaluskautta - duuman vaalit ovat vuoden päässä ja presidentinvaalit seuraavat keväällä 2012. Kaiken todennäköisyyden mukaan valta Venäjällä pysyy lähivuodet selvästi pääministeri Putinin ja presidentti Medvedevin käsissä. Se, missä positioissa kukin sitten on, on kokonaissuunnan kannalta toissijaista.

Jatkuvuus luo ennustettavuutta. Venäjän näyttää kuitenkin olevan hyvin vaikea päästä eroon syväongelmistaan, joita ovat talouden tiukka raaka-aineriippuvuus, rapautuva infrastruktuuri, korruptio ja epävakaa Pohjois-Kaukasus. Venäjän valtiojohto tunnistaa kyllä ongelmat, mistä Medvedevin useat räväkät ulostulot ovat osoituksena. Jos ulkopoliitikassa on siis suojasää, niin sisäiset reformit ovat hitaita ja haastavia.

Venäjän WTO- jäsenyyden eteneminen on kuitenkin talouden modernisaation kannalta merkittävä ja positiivinen asia. EU:n äskettäin neuvottelema ratkaisu oli kuin lumiaura, joka avasi tien. Mikäli Venäjän jäsenyys Maailman kauppajärjestössä toteutuu lähiaikoina - kuten nyt näyttäisi olevan - on se todellinen talouden reset lännen ja Venäjän välillä. Kyseessä on osoitus Venäjän vakavasta tahdosta modernisoida talouttaan. Suomelle taas Venäjän WTO-näkymä tarjoaa merkittäviä mahdollisuuksia.

Nato muuttui jo! Mitä tekee EU?

Edellä mainittu Lissabonin Nato -huippukokous oli menestys myös Natolle sisäisesti. Se vahvisti transatlanttisen yhteistyön perusteita.

Nato on muuttunut kylmän sodan ajan puolustusliitosta Euroopan keskeisimmäksi turvallisuuspoliittiseksi foorumiksi. Muutos on valtava aikaansaannos järjestöltä, jonka olemassaolon tarkoitusta epäiltiin avoimesti 1990-luvulla.

Nato hyväksyi uuden strategisen konseptin. Kyseessä on noin kerran vuosikymmenessä hyväksyttävä asiakirja Naton tehtävistä ja tavoitteista. Konsepti on tasapainoinen ja hiottu kokonaisuus: siinä Naton ydintehtäviksi todetaan yhteinen puolustus, kriisinhallinta ja turvallisuusyhteistyön vahvistaminen. Liittokunnan jäsenet onnistuivat löytämään yhteisen linjan myös keskinäisen puolustusvelvoitteen (artikla 5) ja oman alueen ulkopuolisiin haasteisiin vastaamisen välillä.

Meidän kannaltamme on tärkeää huomata myös, että konseptissa jäsenmaiden alueisiin kohdistuva sotilaallinen uhka nähdään matalana ja todetaan, ettei Nato pidä mitään maata vastustajanaan.

Mutta jos Nato on siis muuttunut, niin mitä tekee EU?

Unionin yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa on rakennettu kylmän sodan päättymisen jälkeen lähes tyhjästä. Listalla on saavutuksia, mutta myös näyttäviä hajaannuksen ja neuvottomuuden hetkiä. Suomen ulkopoliittikan tekemisen kannalta EU on keskeinen ja arkipäiväinen viitekehys.

Ollakseen täysiverinen globaali toimija EU:lla on oltava työkalut toimia myös turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa. Toistaiseksi eväämme ovat liian kevyet.

Lissabonin sopimuksen myötä meillä on rakenteet vahvistaa EU:n turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa. Euroopan turvallisuusympäristön muutos ja julkisen talouden tilanne antavat ulkoista painetta lisätä yhteistyötä. Liikettä onkin ilmassa: Ranskan ja Iso-Britannian kahdenvälinen yhteistyö, pohjoismaiset aloitteet ja ns. Weimar-maiden (Saksa, Ranska ja Puola) pohdinnat ovat tästä hyviä esimerkkejä. EU-tason toiminnasta puuttuu kuitenkin toistaiseksi kaksi olennaista asiaa: ensinnäkin strateginen ajatus, suunta. Toiseksi puuttuu se kaikkein tärkein eli poliittinen tahto.

Mitä pitäisi tehdä?

Ensinnäkin, tarvitaan juuri tuo poliittinen tahto: Eurooppa -neuvoston - presidenttien ja pääministereiden - on otettava vastuu ulko- ja turvallisuuspolitiikan vahvistamisesta! Päämiesten ei pidä tehdä ulko- ja puolustusministereiden työtä, mutta heidän tehtävänsä on tuoda poliittinen tahto YUTP:n tueksi. Tämä on ainoa keino päästä eteenpäin ja sitouttaa kaikki jäsenmaat yhteisiin toimiin ja kantoihin. Perussopimukseenkin on kirjattu, että "Eurooppa-neuvosto määrittelee unionin yleiset poliittiset suuntaviivat ja painopisteet." Toteutus jää EU:n ulkopoliittiselle edustajalle ja ulkosuhdehallinnolle, säännöllinen ohjaus ulkoministereille.

Toiseksi, tarvitaan strateginen ajatus: Suomen ja Ruotsin ulkoministerit ovat ehdottaneet, että EU:n on päivitettävä strateginen ajattelunsa. Kansainvälinen politiikka, Euroopan turvallisuustilanne ja unioni itse ovat kaikki muuttuneet sitten vuoden 2008, jolloin unionin turvallisuusstrategia viimeksi päivitettiin. Se pitää nyt saattaa Lissabonin sopimuksen kunniahimoisten välineiden edellyttämälle tavoitetasolle. Strategiasta tulee ulkosuhdehallinnon käsikirja, tiekartta uuden strategisen kulttuurin kehittämiseen.

Kolmanneksi, EU:n kriisinhallintakykyä pitää vahvistaa. Euroopan unionin turvallisuus- ja puolustuspolitiikan tulevaisuutta ei voi arvioida "talouspoliittisessa tyhjiössä". Finanssikriisi ja meneillään oleva euron kriisi vaikuttavat puolustusbudjetteihin kaikissa jäsenmaissa. Yhteistyön lisääminen puolustustutkimuksessa ja -hankinnoissa sekä kansallisten voimavarojen jakaminen ovat väistämättä edessä, jos haluamme saada enemmän vastinetta panostuksellemme. Panos-tuotos -suhteen parantamisesta on kyse myös siinä, että haluamme joustavoittaa EU:n taistelujoukkojen käyttötapaa.

EU:n YUTP:n tulee olla mukana kaikkialla, luonnollisesti myös Lähi-idän rauhanprosessissa. EU on lähtenyt kuitenkin siitä, että Yhdysvalloilla on oltava vetovastuu rauhanprosessissa. Nykyistä yksituumaisempi EU voisi kuitenkin olla tehokkaampi Yhdysvaltojen ja alueen maiden vauhdittaja.

Mutta Lähi-idän rauha ei ole EU:n yhteisen ulkopolitiikan tärkein testi. Näin kovaa mittaria EU:n ei nyt kannata itselleen edes asettaa. Oleellisempi ja realistisempi ulkopolitiikan painomitta löytyy muualta.

Väitän, että EU:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan onnistumisen kannalta merkittävästi tärkeämpi testi on sen suhde omaa naapurustoon. Tällöin kyse on Venäjästä ja itäisestä naapurustosta kuten Ukrainasta, Valko-Venäjästä ja Moldovasta sekä Länsi-Balkanin maista. Ellei omaa naapurustoa kyetä hoitamaan kunnolla, on aika turha tähytää muuallekaan. Näillä alueilla EU:lla tulee olla - ja voi olla - aivan keskeinen rooli. Yhtälön avain on siinä, kykeneekö EU toimimaan yhtenäisenä Venäjän kanssa ja saammeko sitoutettua Venäjän EU:n kanssa käytävään yhteistyöhön. Tämä on Euroopan yksi keskeisimpiä haasteita.

Mitä tekee Suomi?

Suomen ja Euroopan turvallisuusympäristö on muuttumassa. Muutoksen kumina tulee kaikumaan seuraavan vaalikauden yllä. Kuten aina ennenkin, joudumme arvioimaan muutoksen merkitystä, mahdollisuuksia, haasteita - sekä ennen muuta sitä, mitä meidän on tehtävä.

En aio esittää tyhjentävää työlistaa, vaan neljä käytännön ajatusta:

1. Suomen täytyy koettaa ottaa vahvempi ote globaali muutoksesta ja sen yhteydessä erityisesti Kiinan ja Aasian, mutta myös muiden alueiden noususta. Ilmiön akateeminen kuvailu ei riitä. Tarvitsemme ajatuksia, prioriteetteja ja käytännön ehdotuksia siitä, mihin meidän tulisi panostaa ja millaisin resurssein. David Cameronin hallitus on ottanut Britannian taloudellisen kilpailukyvyn yhdeksi ulkoasiainhallintonsa keskeiseksi tavoitteeksi. Myös Suomen tulee tehdä näin. Tarvitsemme Suomen globaalitalouden strategian. Se tulisi valmistella yhteistyössä valtiovarainministeriön, työ- ja elinkeinoministeriön, ulkoministeriön ja talouselämän kesken.

Taluskriisin jälkeisessä maailmassa meidän on osattava asemoitua siten, että pääsemme parhaalla mahdollisella tavalla mukaan maailmantalouden kasvuvirtoihin. Meidän on huolehdittava taloutemme kunnosta, koska se on tämän päivän maailmassa paras itsenäisyyden tausta. Meihin kohdistuva sotilaallinen uhka ei ole tällä hetkellä kovin todennäköinen. Kansallista valinnanvapautta ja itsemääräämistä saattaa

kuitenkin rajoittaa se, jos joutuisimme heikon julkisen talouden vuoksi siihen, että markkinavoimat heiluttelisivat meitä enemmän kuin mitä omilla päätöksillä voisimme vaikuttaa. Tai, että meillä ei olisi varaa puolustaa kansalaisiamme, työpaikkojamme ja hyvinvointiyhteiskuntaamme lamanhyökkäystä vastaan.

Normaaleina kohteina talousyhteistyössä ovat luonnollisesti Venäjä ja Aasian kasvualueet. Yhtenä konkreettisena ajatuksena on poliittisen ja taloudellisen yhteistyön vahvistaminen Turkin kanssa. Uskon, että meillä olisi paljon saatavaa tästä yhteistyöstä.

2. Vahvan EU:n ulkopoliitiikan edistäminen on itsestään selvästi Suomen prioriteetti. Tämä edellyttää poliittista tahtoa - aktiivisempaa Eurooppa-neuvoston panosta - sekä yhdessä laadittua, uudistettua strategista konseptia. Eurooppalaisessa yhteistyössä meidän tulisi kehittää nykyistä aktiivisemmat suhteet Puolaan. Puola on kasvava vaikuttaja ja ainakin tällä hetkellä meillä samankaltaisia ajatuksia mm. EU:n taloushallinnon kehittämistä. Myös Venäjä-yhteistyön aktiivisuus yhdistää maitamme. Tavoittemme tulee olla YUTP:n vahvistaminen erityisesti Venäjän ja itäisen naapuruston suhteissa.

3. Naton ja Venäjän suhdekehityksen ja ohjuspuolustuksen osalta ei varmasti riitä, että seuraamme vain katseella. Tarvitsemme huolellisen arvion ohjuspuolustukseen liittyvistä kysymyksistä niiden tietojen valossa, joita saamme Naton suunnitelmista ja Nato-Venäjä -yhteistyön suunnitelmista. Mikä on niiden merkitys Suomelle? Tässä tilanteessa on Suomen etujen mukaista asettaa tavoitteeksemme se, että myös kumppanimaita olisi mahdollista ottaa mukaan Nato-Venäjä -neuvoston yhteistyöhön. Toistaiseksi Suomi on, ainoana Natoon kuulumattomana maana, osallistunut Nato-Venäjä - neuvoston huumeiden torjuntaan liittyvään koulutukseen Afganistanin ja Keski-Aasian viranomaisille. Siitä on hyviä kokemuksia. Mutta Euroopan kovan turvallisuuden keskusteluissa - joiden eräs tärkeä foorumi Nato-Venäjä -neuvosto on - me emme ole mukana.

4. Meillä suomalaisilla on oltava kykyä ja rohkeutta ajatella asioita tarvittaessa uusiksi. Pohjoismaisen turvallisuus- ja puolustuspoliittisen yhteistyön kehittäminen on tästä hyvä esimerkki. Mutta se ei korvaa laajempaa eurooppalaista yhteistyötä EU:ssa ja Naton kanssa.

Entäs sitten se Nato-jäsenyys - mahtuuko se millekään listalle?

Kokoomuksen Nato -kanta on selvä. Meidän mielestämme jäsenyys vahvistaisi Suomen turvallisuutta ja kansainvälistä asemaa. Myös hallituksen ja presidentin yhdessä hyväksymä turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko toteaa, että "on olemassa jatkossakin vahvoja perusteita harkita Suomen Nato-jäsenyyttä."

Jäsenyys edellyttäisi Suomessa kolmen suuren puolueen yksimielisyyttä. Tätä ei tunnetusti ole. SDP:n taannoinen ilmoitus, että jäsenyys ei ole ajankohtainen myöskään seuraavalla vaalikaudella, siirtää näin ollen kysymyksen vuosiksi eteenpäin.

Mutta vaikka emme Natoon olekaan ensi vaalikauden aikana hakeutumassa, olisi suurta tyhmyyttä olla seuraamatta ympärillämme tapahtuvaa muutosta. Meidän tulee hakeutua muutoksen tuntumaan, hakea joustavuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia. Meidän ei pidä jäädä ulos kylmään katsomoon.

Tänään on tietysti liian aikaista tehdä johtopäätöksiä siitä, mihin asentoon termostaatti esimerkiksi Venäjän ja Naton välillä lopulta kääntyy. Mutta jo nyt nähty käänne holodnasta hottiin kertoo omaa kieltään muutoksen mahdollisuudesta. Suomen ulkopolitiikassakin on aina säilytettävä henkinen valmius arvioida uudelleen myös omaa ajatteluumme ja tehdä tarvittavia johtopäätöksiä.